

УДК 37.09
<https://doi.org/10.28925/2524-2644.2024.1820>

Надія Фіголь,
доктор наук із соціальних комунікацій,
завідувач кафедри медіапродюсування
та видавничої справи
Київського столичного університету
імені Бориса Грінченка

 <https://orcid.org/0000-0002-2503-7243>
 figol_nadija@ukr.net

Юрій Колісник,
доктор наук із соціальних комунікацій,
професор кафедри журналістики та нових медіа
Київського столичного університету
імені Бориса Грінченка

 <https://orcid.org/0000-0002-6200-6091>
 KolisnykUr@gmial.com

Тетяна Файчук,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри медіапродюсування
та видавничої справи
факультету журналістики
Київського столичного університету
імені Бориса Грінченка

 <https://orcid.org/0000-0001-6357-8158>
 tatyanafaichul@gmail.com

Богдан Фіголь,
аспірант Факультету журналістики
Київського столичного університету
імені Бориса Грінченка

 <https://orcid.org/0009-0002-0858-4170>
 b.fihol.asp@kubg.edu.ua

Nadiya Figol,
D. Sc. (Social Communications),
Head of the Department of Media Production
and Publishing
of Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University

Yuriy Kolisnyk,
D. Sc. (Social Communications),
Professor of the Department of Journalism
and New Media,
Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University

Tetiana Faichuk,
Associate Professor of the Department of Media
Production and Publishing,
Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University

Bogdan Figol,
PhD student of the Faculty of Journalism,
Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University

ЕКСТРЕНЕ ДИСТАНЦІЙНЕ НАВЧАННЯ ЯК СОЦІОКОМУНІКАЦІЙНА СТРАТЕГІЯ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ

EMERGENCY DISTANCE EDUCATION AS A SOCIAL COMMUNICATION STRATEGY IN UKRAINE AND THE WORLD

АНОТАЦІЯ. Стаття присвячена актуальній темі екстреного дистанційного навчання в Україні та світі в умовах кризових ситуацій (пандемії, військові конфлікти, природні катастрофи). Метою є вивчення та аналіз понять «дистанційна освіта» та «екстрене дистанційне навчання», з акцентом на основні характеристики, відмінності й особливості використання. Завдання статті включають дослідження наукових і практичних підходів до дефініції, а також виявлення ключових відмінностей. Методологія дослідження базується на якісному підході із застосуванням методів огляду літератури, контент-аналізу та аналізу кейсів.

Важливим аспектом став широкий порівняльний аналіз тлумачень термінів, що уможливило поглиблення теоретичних засад. Екстрене дистанційне навчання характеризується як тимчасовий, терміновий перехід від традиційних форм навчання до онлайн-формату в умовах надзвичайних ситуацій, коли освітні установи не мають можливості забезпечувати звичний навчальний процес.

Виокремлено основні особливості ЕДН, такі як оперативність впровадження, обмеженість часу на підготовку, адаптація освітніх програм та навчальних ресурсів до нових умов.

Автори статті звертають увагу на відмінності між екстремим дистанційним навчанням та традиційною дистанційною освітою, яка зазвичай планується завчасно та має сталу методологічну базу. Окремо розглядаються ключові виклики, з якими стикаються освітні заклади під час переходу до ЕДН: технічна та методична невідповідність викладачів, відсутність необхідної інфраструктури, обмежений доступ до інтернету та цифрових ресурсів у деяких регіонах.

Результати дослідження демонструють суттєвий вплив пандемії та війни на освітні процеси як в Україні, так і в усьому світі. Екстрене дистанційне навчання стало важливим засобом підтримки освітньої системи в умовах кризи, проте також проявило низку запитів, що потребують подальшого аналізу та вирішення.

Ключові слова: соціальні комунікації, електронні засоби комунікації, екстрене дистанційне навчання, дистанційна освіта, заклад вищої освіти.

ABSTRACT. The article addresses the relevant topic of emergency distance learning in Ukraine and worldwide during crises such as pandemics, military conflicts, and natural disasters. The aim is to explore and analyze the concepts of “distance education” and “emergency distance learning,” focusing on their main characteristics, differences, and specific implementation features. The primary objectives of the article include examining scientific and practical approaches to the definitions and identifying key distinctions. The research methodology is based on a qualitative approach, employing literature review, content analysis, and case study methods.

An important aspect is the comprehensive comparative analysis of the interpretations of the terms, which allows for a deepening of the theoretical foundations. Emergency distance learning is characterized as a temporary, urgent transition from traditional forms of education to an online format in emergencies when educational institutions cannot provide the usual learning process.

Critical features of EDL are highlighted, such as the rapid implementation, limited time for preparation, and adaptation of educational programs and resources to new conditions. The article’s authors highlight the differences between emergency distance learning and traditional distance education, which is usually planned and has a stable methodological basis. The article also discusses key challenges faced by educational institutions during the transition to EDL, including the technical and methodological unpreparedness of educators, the lack of necessary infrastructure, and limited access to the internet and digital resources in some regions.

The research findings demonstrate a significant impact of the pandemic and war on educational processes in Ukraine and worldwide. Emergency distance learning has become an important tool for supporting the educational system during the crisis; however, it has revealed several issues requiring further analysis and resolution.

Keywords: social communications, electronic means of communication, emergency distance learning, distance education, institution of higher education.

© Н. Фіголь, Ю. Колісник, Т. Файчук, Б. Фіголь, 2024

Вступ. Тема екстреного дистанційного навчання в Україні й світі є актуальною в контексті сучасних викликів, таких як військова агресія, епідемії, природні катастрофи, технологічні зміни та інші небезпеки, що можуть тимчасово або повністю змінювати умови функціонування освітніх установ. Теоретичні засади досліджень екстреного дистанційного навчання можуть включати різноманітні концептуальні напрями, зокрема: визначення поняття екстреного дистанційного навчання; опис характеристик і особливостей екстреного дистанційного навчання (швидкість впровадження, гнучкість, доступність); технологічні аспекти (механізми

забезпечення, аналіз ролі у впровадженні; вивчення наявних платформ для онлайн-навчання, веб-конференцій, відеозв'язку, інтерактивних систем тощо); педагогічні особливості (аналіз методик і стратегій ефективності навчання, можливостей адаптації педагогічних підходів до онлайн-середовища, оцінювання та забезпечення якості навчання). Окремо виділяємо психологічні чинники, що передбачають дослідження впливу екстреного дистанційного навчання на психологічний стан учасників навчального процесу, а також аналіз стресових факторів та шляхів їх подолання. До соціальних характеристик відносимо вивчення впливу екстреного дистанційного навчання

на соціальну інклюзію та рівень доступності освіти для різних груп населення, а також аналіз викликів та можливостей у контексті забезпечення рівності та соціальної справедливості.

Мета та завдання дослідження. Метою статті є дослідження та аналіз понять «дистанційна освіта», «екстремне дистанційне навчання», зокрема визначення їх ключових характеристик, відмінностей, а також розуміння специфіки застосування в умовах кризових ситуацій, таких як пандемії, військові конфлікти чи природні катастрофи. **Завдання статті:** проаналізувати наукові та практичні підходи до визначення понять «дистанційна освіта», «екстремне дистанційне навчання»; визначити основні відмінності між екстремним дистанційним навчанням та звичайними формами дистанційної освіти.

Методологія дослідження. Для досягнення мети було обрано якісний підхід із застосуванням таких методів, як історіографічний, контент-аналіз та аналіз кейсів. Огляд літератури забезпечить виявлення та систематизацію наявних визначень ЕДН, а також з'ясування основних концепцій і теоретичних підходів до цього явища. Застосування контент-аналізу дозволить виділити спільні риси та відмінності між визначеннями в різних джерелах, щоб сформулювати цілісне уявлення про ЕДН. Метод аналізу кейсів дасть можливість виявити практичні виклики та стратегії адаптації освітніх систем до кризових умов.

Об'єктом дослідження є екстремне дистанційне навчання як феномен освітнього процесу, що виник в умовах кризових і надзвичайних ситуацій. Дослідження спрямоване на аналіз суті поняття, характеристик, організаційних аспектів, методів реалізації та впливу на учасників освітнього процесу (учнів, студентів, викладачів, адміністрацію навчальних закладів).

Результати дослідження. Термін «електронне навчання» почав використовуватися з початку пандемії, але під час війни в Україні отримав більш широке застосування. Поняття онлайн або дистанційного навчання не є новим, і має вже солідний обсяг наукового трактування. Пандемія COVID-19 фактично започаткувала нову еру освіти, яку вчені Ш. Абудалфа та М. Салем назвали «електронним навчанням», кваліфікуючи як навчання за допомогою електронних технологій, таких як віртуальні класи й портали, що дозволяють учням використовувати лекції поза аудиторією [1].

Електронне навчання стало домінуючою формою освітнього процесу під час пандемії

у світі. За даними ЮНЕСКО, пандемія вразила понад 1,5 мільярда студентів, найбільше постраждали учні. Більшість шкіл у всьому світі наразі відновили свою роботу [13]. В Україні електронне навчання подекуди зберігається через військову агресію РФ. За оприлюдненими уповноваженим Верховної Ради з прав людини Дмитром Лубінцем даними, після вторгнення РФ 24 лютого 2022 року понад 3098 закладів освіти постраждали від бомбардувань та обстрілів, 438 з них повністю зруйновані [Укрінформ, 02.09.2024], <http://surl.li/ortnyu>. У середині березня 2022 р. понад 15 000 шкіл в Україні відновили навчання, переважно в дистанційному форматі або очних гібридних формах. За інформацією Міністерства освіти України від 29 липня 2024 року, майже 1 млн дітей навчається онлайн: приблизно 600 тисяч в Україні, ще майже 400 тисяч за кордоном. «Запровадження дистанційного формату навчання під час пандемії та його продовження після початку повномасштабної війни, на думку міністра освіти Оксена Лісового, були вимушеними та вкрай важливими кроками, які допомогли зберегти систему освіти» [МОУ, 29.07.2024].

За останні роки з'явилась значна кількість публікацій із вивчення різних аспектів дистанційного навчання. Важливими, на наш погляд, є студії щодо формулювання дефініцій основних понять. Термін «дистанційна освіта» визначається різними науковцями залежно від їхнього підходу та контексту. Так, одне з ранніх досліджень дистанційної освіти кваліфікує її як форму навчання, у якій студенти та викладачі знаходяться на відстані одне від одного, фізично або психологічно, і взаємодіють через різні засоби комунікації, такі як листування, телефонні дзвінки, електронна пошта тощо [9]. Таким чином, акцентовано на взаємодії між сторонами та за допомогою різних каналів залучення. Також дистанційна освіта характеризується як міждисциплінарна галузь, що поступово розвивалася та добре задовольнила навчальні потреби та скерувала освітні практики [3]. За характерну основу береться відстань у часі або просторі між учнями та навчальними ресурсами.

Учені Т. Андерсон і Дж. Дрон пропонують класифікацію педагогічних підходів до дистанційної освіти на три покоління: від традиційної дистанційної освіти до спільної конструктивної освіти, яка активно залучає студентів у процес навчання [2]. У своїй праці «Е-заняття»: Ключ до активного онлайн-навчання» Дж. Салмон розглядає дистанційну освіту як середовище, де студенти взаємодіють із навчальним матеріалом

та одне з одним за допомогою електронних засобів та активних методів навчання, спрямованих на стимулювання участі та співпраці. Також учений вводить поняття «е-заняття» — структуровані онлайн-завдання або активності, спрямовані на досягнення навчальних цілей, пропонує модель «е-модерація», яка включає п'ять фаз ефективного онлайн-курсу: доступ, онлайн-соціалізація, інформування, знайомство з е-заняттями, рефлексія [11]. Головна мета дослідницького кейсу І. Хусті та ін. полягала в тому, щоб отримати уявлення про виклики, вимоги та зміни для учасників дистанційного навчання під час COVID-19, зрозуміти, як функціонувала система. Іншим завданням опитування було надати короткий синтез дистанційного навчання на основі наукової літератури [8].

Враховуючи особливі обставини навчання під час пандемії, війни, останнім часом учені виокремлюють новий, більш чіткий термін. Зокрема, Ч. Ходжес та ін. використовують поняття «екстрене дистанційне навчання» (ЕДН) і розглядають його як дистанційне навчання, яке швидко впроваджується як відповідь на непередбачені або кризові ситуації, такі як природні катастрофи, епідемії, конфлікти тощо, коли традиційна навчальна діяльність неможлива [7].

Зарубіжні дослідники запропонували інші схожі за змістом визначення поняття. Екстрене дистанційне навчання — навчання, яке виникає у зв'язку з кризовими ситуаціями (такими як епідемії, природні катастрофи, терористичні атаки тощо), що потребують негайного втручання [4].

Розглядаючи екстрену дистанційну освіту, А. Боркерт наголошує на необхідності виходити за межі обміну порадами та підказками, а зосередитися на мінливих потребах учнів, особливих контекстах такого навчання, наявності й доступності інструментів. Виокремлюється надважлива відмінність: дистанційна освіта — альтернативний, гнучкий варіант для учнів, натомість екстрене дистанційне навчання є обов'язковим. Відповідно, потрібно використовувати різні стратегії та підходити з різними пріоритетами [4].

ЕДН має на меті забезпечити тимчасовий доступ до освіти, який можна надійно надати в надзвичайних чи кризових ситуаціях. Після того, як надзвичайна ситуація вщухне або припиниться, освіта має повернутися до початкового вигляду. ЕДН передбачає використання повністю дистанційних навчальних рішень. Основна мета цього формату — зберегти освітню систему та забезпечити тимчасовий доступ

до навчання у надійний і доступний спосіб під час надзвичайної ситуації чи кризи. Коли ми розуміємо ЕДН таким чином, ми можемо почати відокремлювати його від «онлайн-навчання».

Актуальною є аналітика впливів під час екстреної дистанційної освіти. Зокрема, дослідження провідних науковців [1] виявило позитивні й негативні фактори екстреного дистанційного навчання в умовах пандемії. Студенти визначили такі переваги: а) робота за власним графіком; б) можливість повторного перегляду лекції; в) відчуття свободи при бажанні поставити запитання; г) економія часу та грошей на дорогу.

До недоліків, або негативних чинників віднесено: а) брак мотивації та спрямованості на навчання; б) занепокоєння, оскільки зміна була неочікуваною; в) брак соціального та соціально-емоційного аспекту навчання. Учені з'ясували, що досвід онлайн-навчання попередніх студентів позитивно впливає на мотивацію навчання у зміненому освітньому середовищі. Першокурсники були менш мотивовані під час дистанційного навчання, ніж старші студенти. Студенти з вищою успішністю докладають більше зусиль до дистанційного навчання, ніж інші [1].

Дослідивши процеси стрімкого переходу на дистанційне навчання у закладах вищої освіти України, українські науковці не лише здійснили об'єктивний аналіз, але й запропонували дієві рекомендації.

Л. Султанова та М. Желуденко у статті «Потенціал вищої освіти в кризових умовах: аналіз та перспективи» проаналізували потенціал вищої освіти в кризовій ситуації, дослідили недоліки та перспективи цифрової освіти як інструменту сталого розвитку суспільства та соціальної безпеки суспільства [12].

Ю. Ненко, Н. Кибальна та Ю. Снісаренко розробили перелік заходів, які необхідно вжити для належного забезпечення якісної дистанційної освіти. Це, зокрема: розвиток концепції дистанційної освіти та корпоративної мережі університетів; впровадження мережевих засобів (створення електронних підручників і навчально-методичних матеріалів); підготовка та підвищення кваліфікації викладачів і співробітників з методики та інформаційних технологій дистанційної освіти; створення електронної бібліотеки та її інтеграція в корпоративну мережу бібліотек регіону; членство в Міжнародній асоціації відкритих електронних бібліотек та інших профільних організаціях; створення центрів дистанційної освіти

в університетах та єдиної міжвузівської системи, спрямованих на «розробку єдиних норм, стандартів, надання методичного забезпечення» для вдосконалення «навчального процесу, а також проведення вибіркового контролю навчальних закладів» [10].

На основі отриманих даних С. Гринюк та ін. виокремили проблемні аспекти дистанційного навчання, зокрема, технічного характеру (якість Інтернету, наявність засобів навчання), методичного характеру (брак відповідного методичного забезпечення та спеціальної підготовки вчителів); психологічного та контентного характеру тощо [5]. Як одну з альтернатив подолання тимчасових труднощів колектив авторів вбачає у створенні сприятливих умов для студентів і викладачів, максимальній адаптації до навчання, забезпечення індивідуально-диференційованого підходу до навчання із врахуванням психологічних характеристик. Виняткове місце в цих процесах слушно відведено належній системі підвищення кваліфікації і забезпеченню їх організаційно-методичної допомоги [6].

Виваженою видається думка, що перехід до дистанційного навчання слід розглядати комплексно, як явище інформаційно-технічного, психосоціального характеру. Насамперед необхідна розробка моделі методичної, технічної та інформаційної підтримки вчителів; дослідження впливу цифрових засобів навчання на психічне здоров'я студентів; порівняльний аналіз та впровадження результатів міжнародних досліджень у практику національної системи освіти [5].

Висновки та перспективи дослідження.

Дослідження підтвердило, що екстрене дистанційне навчання є критичною відповіддю на кризові ситуації, такі як пандемії, війна та природні катастрофи. Воно відрізняється від дистанційної освіти тим, що впроваджується терміново, тимчасово, є обов'язковим. Сучасна ситуація в Україні, викликана військовою агресією, підкреслює важливість розробки та впровадження ефективних стратегій дистанційного навчання, що мають забезпечити не лише неперервність освітнього процесу, але й соціально-психологічну підтримку учасників.

У статті виявлено ключові виклики екстреного дистанційного навчання, серед яких технічні труднощі, обмежена підготовка викладачів, психологічні чинники, брак соціальної взаємодії. Перспективи майбутніх досліджень передбачають дослідження впливу дистанційного навчання на якість освіти та рівень навчальних досягнень.

Список використаної літератури

1. Abudalfa S., Salem M. Effects of Online Course Content, and Instructor Characteristics on UCAS Students' Academic Performance During the COVID-19 Pandemic. In: Alareeni, B., Hamdan, A. (eds) *Explore Business, Technology Opportunities and Challenges After the Covid-19 Pandemic*. ICBT 2022. Lecture Notes in Networks and Systems, 2022, vol 495. Springer, Cham. URL: https://doi.org/10.1007/978-3-031-08954-1_24 (accessed 07.10.2024).
2. Anderson, T., Dron, J. Three generations of distance education pedagogy. *The International Review of Research in Open and Distributed Learning*, 2011, vol. 12(3), pp. 80-97.
3. Bozkurt A. Intellectual roots of distance education: A progressive knowledge domain analysis. *Distance Education*, 2019, vol. 40(4), pp. 497–514. URL: <https://doi.org/10.1080/01587919.2019.1681894> (accessed 07.10.2024).
4. Bozkurt A., Sharma R. C. Emergency remote teaching in a time of global crisis due to CoronaVirus pandemic. *Asian Journal of Distance Education*, 2020, vol. 15(1).
5. Grynyuk S. et al. Distance Learning During the COVID-19 Pandemic: The Experience of Ukraine's Higher Education System. *The Electronic Journal of e-Learning*, 2022, vol. 20(3), pp. 242–256 URL: at www.ejel.org (accessed 07.10.2024).
6. Grynyuk S., Zasluzhena A., Zaytseva I. and Liahina I. Higher education of Ukraine plagued by the Covid-19 pandemic. In: 13th International conference of education, research and innovation (ICERI). Valencia, Spain, 9–10 November 2020. Valencia: ICERI.ISERI. DOI: 10.21125/iceri.2020.0667
7. Hodges C., Moore S., Lockee B., Trust T. & Bond A. The difference between emergency remote teaching and online learning. 2020. URL: <https://er.educause.edu/articles/2020/3/the-difference-between-emergency-remote-teaching-and-online-learning> (accessed 07.10.2024).
8. Huszti I. et al. Distance learning as the new reality in tertiary education: a case study. *Advanced Education*, 2022, vol. 21, pp. 100–120. DOI: 10.20535/2410-8286.261705
9. Moore M. G. Theory of transactional distance. B D. Keegan (Ред.), *Theoretical principles of distance education*. 1993, pp. 22–38. Routledge.
10. Nenko Y., Kybalna N. and Snisarenko Y. The COVID-19 distance learning: Insight from Ukrainian students. *Revista Brasileira de Educação do Campo*, [e-journal] 2020, vol. 5, pp.1–19. <http://doi.org/10.20873/uft.rbec.e8925>
11. Salmon G. *E-tivities: The key to active online learning*. RoutledgeFalmer. 2002.
12. Sultanova L., Zheludenko M. Potential of Digital Education In Crisis Conditions: Analysis And Perspectives. *The scientific heritage*, 2020, vol. 4 (53), pp. 46–49.
13. UNESCO [Internet]. COVID-19 Impact on Education; [cited 13th March 2023]. URL: <https://en.unesco.org/covid19/educationresponse> (Education: from school closure to recovery (accessed 07.10.2024).

References

1. Abudalfa, S., & Salem, M. (2022). Effects of online course content and instructor characteristics on UCAS students' academic performance during the COVID-19 pandemic. In B. Alareeni & A. Hamdan (Eds.), *Explore business, technology opportunities and challenges after the COVID-19 pandemic* (ICBT 2022, Vol. 495, pp. 347–359). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-031-08954-1_24
2. Anderson, T., & Dron, J. (2011). Three generations of distance education pedagogy. *The International Review of Research in Open and Distributed Learning*, 12(3), 80–97. <https://doi.org/10.19173/irrodl.v12i3.890>
3. Bozkurt, A. (2019). Intellectual roots of distance education: A progressive knowledge domain analysis. *Distance Education*, 40(4), 497–514. <https://doi.org/10.1080/01587919.2019.1681894>
4. Bozkurt, A., & Sharma, R. C. (2020). Emergency remote teaching in a time of global crisis due to the coronavirus pandemic. *Asian Journal of Distance Education*, 15(1), 1–6. <https://www.asianjde.org/ojs/index.php/AsianJDE/article/view/459>
5. Grynyuk, S., et al. (2022). Distance learning during the COVID-19 pandemic: The experience of Ukraine's higher education system. *The Electronic Journal of e-Learning*, 20(3), 242–256. <https://www.ejel.org>
6. Grynyuk, S., Zasluzhena, A., Zaytseva, I., & Liahina, I. (2020). Higher education of Ukraine plagued by the COVID-19 pandemic. In *13th International conference of education, research and innovation (ICERI)*. Valencia, Spain. <https://doi.org/10.21125/iceri.2020.0667>
7. Hodges, C., Moore, S., Lockee, B., Trust, T., & Bond, A. (2020). The difference between emergency remote teaching and online learning. *Educause Review*. <https://er.educause.edu/articles/2020/3/the-difference-between-emergency-remote-teaching-and-online-learning>
8. Huszti, I., et al. (2022). Distance learning as the new reality in tertiary education: A case study. *Advanced Education*, 21, 100–120. <https://doi.org/10.20535/2410-8286.261705>
9. Moore, M. G. (1993). Theory of transactional distance. In D. Keegan (Ed.), *Theoretical principles of distance education* (pp. 22–38). Routledge.
10. Nenko, Y., Kybalna, N., & Snisarenko, Y. (2020). The COVID-19 distance learning: Insight from Ukrainian students. *Revista Brasileira de Educação do Campo*, 5, 1–19. <https://doi.org/10.20873/uft.rbec.e8925>
11. Salmon, G. (2002). *E-tivities: The key to active online learning*. RoutledgeFalmer.
12. Sultanova, L., & Zheludenko, M. (2020). Potential of digital education in crisis conditions: Analysis and perspectives. *The Scientific Heritage*, 4(53), 46–49.
13. UNESCO. (2023, March 13). *COVID-19 impact on education*. <https://en.unesco.org/covid19/educationresponse>

Надіслано до редакції 25.10.2024 р.